

Η ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΟΝΙΑ ΤΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΕΝ Τῃ ΟΡΘΟΔΟΞῳ ΕΚΚΛΗΣΙΑ*

Υ Π Ο

ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΚΑΡΜΙΡΗ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν — Ἀκαδημαϊκοῦ

3. Πληρεστέρα συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν εἰς τὸ διδασκτικὸν καὶ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας.

Καὶ πρῶτον, οἱ λαϊκοί, μετέχοντες τοῦ προφητικοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ, δεόν κατ' ἐπέκτασιν νὰ συμμετέχωσιν εὐρύτερον καὶ ἐνεργότερον καὶ ὑπευθυνότερον καὶ εἰς τὸ διδασκτικὸν καὶ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα οὕτω παρέχωσι τῷ κόσμῳ τὴν ἑαυτῶν μαρτυρίαν καὶ ὁμολογίαν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως ἐν τῇ καθημερινῇ ζωῇ λόγῳ τε καὶ ἰδίως ἔργῳ διὰ τῆς θρησκευτικοηθικῆς ζωῆς των, συνεργάζονται δὲ μετὰ τῶν κληρικῶν εἰς τὴν ἱεραποστολικὴν διακονίαν τῆς Ἐκκλησίας, πολλαπλῶς συνεπικουροῦντες καὶ συμπληροῦντες αὐτήν. Ἡ τοιαύτη συμμετοχὴ καὶ διακονία τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν θείαν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δὴ τὴν ἱεραποστολικήν, σαφῶς διδάσκεται ὑπὸ τῆς Κ. Διαθήκης, ἔνθα μαρτυρεῖται ὅτι ἀπὸ τῆς Πεντηκοστῆς ἤρξαντο αὐτοὶ κηρύττοντες καὶ μεταδίδοντες ἱεραποστολικῶς τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν εἰς τὸν κόσμον καὶ μαθητεύοντες τὰ ἔθνη (Ἰωάν. 17,20. Ρωμ. 1,5. Ἐφ. 4,16. Α' Ἰωάν. 2,27. 5,20). Διότι, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, ἡ ἐντολὴ τοῦ Σωτῆρος: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη διδάσκοντες...» (Ματθ. 28,19-20), «οὐ μόνον πρὸς ἐκείνους εἴρηται, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμᾶς»¹, πρὸς τοὺς πιστοὺς ὅλων τῶν ἐποχῶν, πρὸς ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἀλλ' ἢ ὁ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κληθεὶς ἐκ τοῦ κόσμου «λαὸς τοῦ Θεοῦ». Διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ χριστιανοὶ εἶναι ἐντεταλμένοι, ὅπως κηρύττωσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι μάρτυρες τῆς πίστεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ὡς «θεοδιδάκτοι» (Α' Θεσ. 4,9) καὶ «οὐ χρεῖαν ἔχοντες ἵνα τις διδάσκη αὐτούς» (Α' Ἰωάν. 2,27), συμβάλλοντες οὕτως εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. «Ὅθεν ἅπαντες οὗτοι «ὄφειλον εἶναι διδάσκαλοι» (Ἐβρ. 5,12) καὶ κήρυκες τοῦ «εὐαγγελίου τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ» (Πράξ. 20,24). Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸ εὐαγγέλιον ἐν ἀρχῇ ἐκηρύχθη οὐ μόνον

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 27 τοῦ προηγούμενου τεύχους.

1. Εἰς Β' Θεσ. ὁμιλ. 5,4, PG 62, 498-500.

ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν «ικανῶν καὶ ἐτέρους διδάξαι» (Β' Τιμ. 2,2) λαϊκῶν, καὶ μάλιστα τῶν ταξειδευόντων, τῶν ἐμπόρων, τῶν ὑπαλλήλων, τῶν στρατιωτῶν, καὶ γενικῶς τῶν εὐσεβῶν ἀνθρώπων τοῦ μόχθου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (Πράξ. 11,19 ἐξ., 18,24 ἐξ., Ῥωμ. 16,1 ἐξ., Φιλ. 4,3), εἰς τοὺς ὁποίους ἀναμφιβόλως ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ ταχεῖα καὶ εὐρεῖα ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄλλωστε ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξάγεται, ὅτι λαϊκοὶ ἦσαν πολλοὶ ἀπόστολοι, προφῆται, διδάσκαλοι, εὐαγγελισταὶ καὶ ἄλλοι χαρισματοῦχοι, βραδύτερον δὲ καὶ πολλοὶ κληρικοί, μεγάλοι πατέρες καὶ διδάσκαλοι, ὡς λαϊκοὶ εἶχον προηγούμενως δράσει καὶ διαπρέψει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπλοὶ λαϊκοὶ συμμετεῖχον εἰς τὴν διδασκίαν καὶ γενικῶς εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς τε ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἱεραποστολῆς τῆς ἀρχαίου Ἐκκλησίας, «εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν» (Πράξ. 11,19-21. 8,4) λόγῳ τε καὶ ἔργῳ πρὸς τοὺς οἰκείους, συγγενεῖς, συμπατριώτας, ἔτι δὲ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς Ἕλληνας καὶ γενικῶς τοὺς Ἐθνικούς, ἀτομικῶς καὶ ὁμαδικῶς, παρέχοντες καὶ καταθέτοντες τὴν ἑαυτῶν ὁμολογίαν καὶ μαρτυρίαν πρὸς τοὺς ἀπίστους. Οὕτως ἰδρύθησαν πολλαὶ νέαι χριστιανικαὶ κοινότητες¹ οὐχὶ ὑπὸ κληρικῶν, ἀλλ' ὑπὸ λαϊκῶν, οἵτινες ἤσκησαν τὴν ἱεραποστολήν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων μέχρι σήμερον μετ' αὐταπαρνήσεως, αὐτοθυσίας καὶ ἐνθέου ζήλου, ἐξικνουμένου πολλάκις μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ μαρτυρίου. Οὐ μόνον δὲ ἐκήρυσσον καὶ ἐδίδασκον καὶ κατήχουν εἰς τὴν νέαν πίστιν οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοί, ἀλλὰ προσέτι ἐβάπτιζον τοὺς πιστεύοντας, τοῦθ' ὅπερ συνεχίζεται μέχρι σήμερον ἐν τῷ λεγομένῳ βαπτίσματι τῆς ἀνάγκης ὑπὸ τῶν λαϊκῶν, ἐπὶ πλέον δὲ ἐν ἀρχῇ μετεῖχον κατὰ τινα τρόπον καὶ εἰς τὴν τέλει τῆς θείας Εὐχαριστίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον περιωρίσθη βραδύτερον ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς κληρικούς.

Οὕτως αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων πληροφοροῦσιν, ὅτι συνεπεῖα τοῦ ἐπὶ τοῦ διακόνου Στεφάνου διωγμοῦ οἱ πιστεύσαντες λαϊκοὶ «πάντες διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας... Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀιτιοχείας, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον Ἰησοῦν», πανταχοῦ δὲ καὶ τότε καὶ βραδύτερον «ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν, πολὺς τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν Κύριον» (Πράξ. 8, 1 ἐξ., 11,19 ἐξ.). Ὁμοίως αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου ἀναφέρουσι πολυαριθμούς λαϊκοὺς συνεργάτας τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν, ἀνδρας καὶ γυναῖκας, οἵτινες ἐκήρυσσον καὶ ὑπεβοήθουν πολυειδῶς καὶ

1. Βλ. Βαρνάβα, Ἐπιστ. 2. Ἰουστίνου, Ἀπολογ. II,2.4. Εὐσεβίου, Ἐκκλησ. Ἱστορ., IV, 11. 12. 15. 16. 18 κλπ. Ἐν ἰσχυρῶν ἀναλογίζονται τὴν εὐθύνην των οἱ χριστιανοὶ τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, καθ' ἣν περίπου τὰ 30% μόνον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς εἶναι χριστιανοί, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα 70% ζῶσιν ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἔνθα «extra Ecclesiam nulla salus».

πολυτρόπως τὸ ἀποστολικὸν ἔργον τοῦ Παύλου¹. Ἐξ ἄλλου οἱ μνημονευόμενοι ἐν Α΄ Κορ. 12,29 καὶ Ἐφ. 4,11 «προφῆται» καὶ «διδάσκαλοι» ἦσαν οὐ μόνον κληρικοί, ἀλλὰ καὶ λαϊκοί, διδάσκοντες πανταχοῦ τὴν νέαν πίστιν ἀτομικῶς τε καὶ ὁμαδικῶς, ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνάξεων μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν Συνόδων, τῆς διακονίας ταύτης συνεχιζομένης ἔκτοτε ἀδιακόπως μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν θεολόγων, κατηχητῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἱκανῶν λαϊκῶν. Ὅθεν οὗτοι ἴστανται ἐν τῇ σειρᾷ καὶ τῇ παραδόσει ἐκείνων καὶ ἡ διακονία των δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς συνέχεια καὶ ἐξέλιξις ἀπὸ τινος ἐπόψεως τῆς διακονίας ἐκείνων. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀποστολικῇ Συνόδῳ, μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν Πράξεων, ὅτι «συνήχθησαν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι», παρίστατο δὲ καὶ («πᾶν τὸ πλήθος») τῶν πιστῶν-λαϊκῶν (15,6.12). Ὁμοίως βραδύτερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Καρχηδόνας συνήλθον ἐπὶ Κυπριανοῦ Τοπικαὶ Σύνοδοι, «παρισταμένου τοῦ πλήθους τῶν πιστῶν» καὶ ἐκφέροντος τὴν γνώμην αὐτοῦ², τὸ αὐτὸ δὲ συνέβη καὶ ἐν ἄλλαις Συνόδοις, καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Α΄ Οἰκουμενικῇ, ἐν ἣ «συμπαρήσαν ἄνδρες διαλέξεων ἔμπειροι, ἐκείνοις βοηθεῖν λόγοις σπουδάζοντες»³, «λαϊκοὶ πολλῆς διαλεκτικῆς ἔμπειροι ἐν ἑκατέρῳ μέρει συνηγορεῖν προθυμούμενοι»⁴. Ἀλλὰ καὶ εἰς μεταγενεστέρας Συνόδους οἱ παραγκωνισθέντες λαϊκοὶ ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αυτοκρατόρων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν, ἐνῶ οἱ εἰδικοί θεολόγοι μετεῖχον ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τῶν Συνόδων, τῶν ἀσχολουμένων ἰδίως περὶ δογματικὰ ζητήματα, μέχρι τῶν συγχρόνων πανορθοδόξων καὶ διαχριστιανικῶν διασκέψεων καὶ συνεδρίων καὶ ἐπιτροπῶν, ὡς καὶ τῶν θεολογικῶν διαλόγων μετὰ τῶν ἑτεροδόξων, χρησιμοποιοῦμενοι ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν αὐταῖς ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ θεολογικοὶ σύμβουλοι αὐτῶν.

Πρὸς τούτοις τὸ διδασκτικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἤσκησαν διαφοροτρόπως ἐκπαλαί μετὰ τῶν κληρικῶν ἢ ἐνίσχυσαν καὶ πολλοὶ ὀνομαστοὶ λαϊκοὶ θεολόγοι καὶ συγγραφεῖς θεολογικῶν ἔργων ἀπὸ τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου καὶ τοῦ Τερτυλλιανοῦ μέχρι τῶν Βυζαντινῶν, συμπεριλαμβανομένων καὶ αυτοκρατόρων, ἐν συνεχείᾳ δὲ πολλοὶ ἕτεροι, μέχρι τῶν συγχρόνων πολυαρίθμων λαϊκῶν θεολόγων, οἵτινες «θυμῶσι τὸ προφητικὸν θυμίαμα ἐν παντὶ τόπῳ, προσκομίζοντες τῷ Θεῷ τὸν εὐώδη καρπὸν τῆς παναρέτου Θεολογίας», κατὰ τὸν Εὐσέβιον Καισαρείας⁵, καὶ συμβάλλοντες εἰς τὴν προα-

1. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Πληρεστέρα συμμετοχὴ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου..., σ. 45-46.

2. Βλ. Κυπριανοῦ, Ἐπιστ. 13,31, PL 4, 267. 303. 320.

3. Σωζομένου, Ἐκκλησ. Ἰστ. I, 17, PG 67, 912.

4. Σωκράτους, Ἐκκλησ. Ἰστ. I, 8, PG 67, 64.

5. Εὐαγγελ. ἀπόδ. I, 10, PG 22, 92-93. Λίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι οὐ μόνον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἱεροκρατουμένη Ῥωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ θεολόγοι ἦσαν μόνον οἱ κληρικοί, ἤρξαντο κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀσχολοῦ-

γωγὴν τῆς θεολογικῆς γνώσεως καὶ ἐπιστήμης, τῆς τελευταίας ἐννοεῖται ἀποφάνσεως ἀνηκούσης εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τὰς Συνόδους αὐτῶν. Οὐ μόνον δὲ οἱ θεολόγοι, ἀλλὰ καὶ οἱ εὐσεβόφρονες φιλόσοφοι καὶ στοχασταὶ καὶ τῶν γραμμάτων καὶ καλῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν θεράποντες ἐγένοντο καὶ δέον νὰ γίνωνται πάντοτε μάρτυρες τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ὅπου ἀγνοεῖται ἢ πολεμεῖται αὕτη ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, τοῖς γράμμασι, ταῖς καλαῖς τέχναις, ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς ἄλλαις ἐκφάνσεσι τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον πάντες οἱ λαϊκοί, οἱ κεκτημένοι τὸ διδασκτικὸν χάρισμα καὶ ὄντες αἰκανοὶ καὶ ἐτέρους διδάξαι» (Β' Τιμ. 2,2), δικαιοῦνται καὶ ὀφείλουσι, — κατόπιν βεβαίως εἰδικῆς προπαιδείας καὶ μορφώσεως — νὰ ἐκπληρῶσι παντοιοτρόπως τὴν διδασκτικὴν καὶ ἱεραποστολικὴν διακονίαν αὐτῶν καὶ ἀπόστολὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κόσμῳ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν κληρικῶν, χρησιμοποιοῦμενοι δεόντως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς «διδασκοὶ Θεοῦ» (Ἦσ. 54,13. Ἱερ. 31,33. Ἰωάν. 6,45), κατὰ τὸ γνωστὸν ἄλλως τε παράδειγμα τοῦ Ὁριγένους¹ καὶ τὴν ἐπιταγὴν τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν: «ὁ διδάσκων, εἰ καὶ λαϊκὸς ἦ, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπον σεμνός, διδασκέτω: ἔσονται γὰρ πάντες διδασκοὶ Θεοῦ»². Ἐπομένως πάντες οἱ λαϊκοὶ κέκληνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας του, ὅπως γίνωνται πάντοτε καὶ πανταχοῦ μάρτυρες τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς πίστεώς των, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο ἀείποτε ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐν τῇ ἱστορικῇ πορείᾳ αὐτῆς ἀνέδειξεν ἀναρίθμητον πλῆθος λαϊκῶν θεολόγων, ἱεραποστόλων, κατηχητῶν, ἀπολογητῶν, ἱεροκηρύκων, μοναχῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὕμνογράφων, ποιητῶν, καλλιτεχνῶν, λογοτεχνῶν, μουσουργῶν, ἱεροψαλτῶν, δημοσιογράφων, κοινωνικῶν ἐργατῶν κ.λ.π., ὡς καὶ διδασκάλων τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐν τοῖς ἐκπαιδευτικοῖς ἰδρύμασι πασῶν τῶν βαθμίδων καὶ τύπων ἢ συνεργατῶν τῶν πολυαρίθμων καὶ ποικιλωνύμων θρησκευτικῶν ὀργανώσεων καὶ χριστιανικῶν κινήσεων, ἔτι δὲ καὶ μελῶν τῶν συνδέσμων χριστιανῶν νέων καὶ μάλιστα σπουδαστῶν, δρώντων εἰς παγκόσμιον κλίμακα, πάντων τούτων προσφερόντων ἐξ αἰσθήματος εὐ-

μενοὶ περὶ τὴν Θεολογίαν καὶ δρώντες εὐρέως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ πολυάριθμοι λαϊκοὶ θεολόγοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Βλ. M. Schmaus, H. Schlette, E. Gössmann, μν. ἔ., σ. 43 ἐξ., 51 ἐξ. Ἐν κατακλείδι σ. 73-74 ὁμολογεῖται καὶ ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς, ὅτι «die Tatsache der neuerstandenen Lientheologie ist ein Grund zu besonderer Freude, denn es ist immer der eine Herr, der neue Aufgaben, Möglichkeiten und Dienste in seiner Kirche entstehen lässt... Sie ist nicht etwas Extraordinäres, sondern im Grunde etwas Normales, und so ist sie auch als ein normal zur Kirche gehörendes Phänomen zu betrachten und zu beurteilen». Ἀλλὰ καὶ γενικώτερον «jeder Christ ist in nuce ein Theologe» (σ. 48).

1. Εὐσεβίου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. VI, 19, 17-18, ΒΕΠ 19,364. Πρβλ. καὶ καν. 98 Συνόδου Κερθραγένης (398), παρὰ Mansi, Conciliorum... collectio, τ. III, σ. 959.

2. Ἀποστ. Διατ. 8,32, PG 1, 1133. ΒΕΠ 2, 164.

θύνης χριστιανικῆς πολυτίμους «πνευματικὰς ὑπηρεσίας» εἰς τὸ διδασκτικὸν καὶ ἱεραποστολικὸν καὶ κοινωνικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ τῶν ἱερῶν Πατέρων ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος συνιστᾷ ἐπιμόνως εἰς τοὺς εὐσεβεῖς λαϊκοὺς, ὅπως ἐκπληρῶσι τὴν «πνευματικὴν ταύτην ὑπηρεσίαν», μὴ «ἐπιρρίπτοντες πάντα ἐπὶ τοὺς διδασκάλους (κληρικούς), μὴ πάντα ἐπὶ τοὺς ἡγουμένους... πλείονα γὰρ ἡμῶν, ἐὰν βούλησθε, εἰς ἀλλήλους κατορθώσετε· καὶ γὰρ πλείονα σύνεστε χρόνον ἀλλήλοις καὶ ἀλλήλων μᾶλλον ἡμῶν ἵστε καὶ τὰ ἀλλήλων ἐλαττώματα οὐκ ἀγνοεῖτε, καὶ πλείονα καὶ παρρησίαν καὶ ἀγάπην ἔχετε καὶ συνήθειαν· οὐ μικρὰ δὲ ταῦτα εἰς διδασκαλίαν, ἀλλ' εἴσοδοι μεγάλαι καὶ εὐκαιρίαι καὶ μᾶλλον ἡμῶν ἐπιπλήξαι καὶ παρακαλέσαι δυνήσεσθε· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι ἐγὼ μὲν εἰς εἰμι, ὑμεῖς δὲ πολλοί, καὶ δυνήσεσθε πάντες ὅσοι ἐστὲ εἶναι διδάσκαλοι· δι' ὃ παρακαλῶ μὴ ἀμελήτε τοῦ χαρίσματος τούτου»¹. Πάντες, ἄρα, οἱ λαϊκοί, οἱ ἀποδεδειγμένως κεκτημένοι τὸ διδασκαλικὸν χάρισμα, δικαιούνται καὶ ὀφείλουσι νὰ ἀσκῶσιν αὐτό, ἐφ' ὅσον ἐκκλησιολογικῶς εἶναι τοῦτο ἀναπαλλοτριώτον δικαίωμα αὐτῶν. Συνεπῶς οἱ κληρικοὶ ὀφείλουσιν οὐ μόνον νὰ ἐπικαλῶνται τὴν συνεργασίαν τῶν λαϊκῶν ἐν πᾶσιν, ἀλλ' ἐπὶ πλεόν νὰ ἐνθαρρύνωσι καὶ πᾶσαν ἐλευθέραν πρωτοβουλίαν καὶ ἐνέργειαν αὐτῶν, προαγωγικὴν τοῦ διδασκτικοῦ καὶ τοῦ καθόλου ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου, ἀποδεχόμενοι ἅμα τὰς ὀρθὰς προτάσεις καὶ συστάσεις καὶ συμβουλὰς αὐτῶν καὶ συνεργαζόμενοι μετὰ τῶν γινωσκόντων καλλίτερον τὰ διάφορα ζητήματα ἐξ εἰδικῶν μελετῶν ἢ ἰδίας βιωματικῆς ἐμπειρίας λαϊκῶν².

1. Πρὸς τοὺς μὴ ἀπαντήσαντας... 1 καὶ 3, PG 51, 173. 176. — Εἰς Ἑβρ. ὁμιλ. 30,2, PG 63, 210 ἐξ. Πρβλ. καὶ Κατὰ Ἰουδ. λόγ., 1,9, PG 48, 856. — Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείψαντας... 2, PG 51, 70 ἐξ. — Εἰς Γέν. λόγ. 9,2, PG 54, 623. Ὡς ἐκ περισσοῦ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα καὶ ἕτερον πατερικὸν παράδειγμα, τὸ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὅστις ἀπαιτεῖ, ὅπως πάντες οἱ χριστιανοὶ ἀδιακρίτως γίνωνται διδάσκαλοι καὶ ὑπερασπισταὶ τῆς ὀρθῆς πίστεώς των: «Εἰ ἀκούεις χριστιανός... καὶ Θεὸν ὑπέληφας, δεῖξον τοῖς ἔργοις ὡς ὑπέληφας... ἐπιστομιζῶν τοὺς κακῶς ἔχοντας» ἢ ἀντιλέγοντας ἢ ἐρωτῶντας διὰ «συνετῶν ἀποκρίσεων... Ταῦτα καὶ λαϊκοῖς νομοθετῶ» (λόγ. 37, PG 36, 289. 304. 308). Καὶ ἐν τῷ περιτύστῳ «συντακτηρίῳ» λόγῳ του ἀπευθύνεται οὐ μόνον πρὸς τοὺς 150 ἐπισκόπους τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλ' ἅμα καὶ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς διακόνους καὶ τοὺς ἀναγνώστας καὶ τοὺς λαϊκοὺς, καὶ δὴ πρὸς τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἀρχομένους καὶ τοὺς στρατιώτας, τοὺς φιλοσόφους καὶ τοὺς ἀπλουστέρους, οὓς πάντας θεωρεῖ «ἱκανοὺς καὶ ἐτέρους διδάξαι», ὡς «σοφοὺς τὰ θεῖα» καὶ «Θεοῦ στρατιώτας» καὶ «πολεμικοὺς ὑπὲρ Πνεύματος» καὶ «λογίους ὡς ἀληθῶς καὶ τοῦ ὄντως Λόγου θεραπευτάς». (Λόγ. 42,11, PG 36, 472).

2. Καὶ ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος παραινεῖ: «Μὴ δὴ παρορῶμεν τινὰς τὰ δέοντα συμβουλευόντας, κὰν τῶν ἀρχομένων τις ἦ καὶ τῶν εὐτελῶν, μηδὲ ἄπερ ἡμεῖς ἂν εἰσηγησώμεθα, ταῦτα πάντως κρατεῖν ἀξιῶμεν· ἀλλ' ἄπερ ἂν συμφέροντα φανῇ, ταῦτα παρὰ πάντων κυρούσθω. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀμβλυωπτόντων πολλὰ συνείδον μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς δόξως βλέποντας, διὰ τὸ σπουδάζειν καὶ συντετάχθαι». (Εἰς Β' Κορ. ὁμιλ. 18,3, PG 61, 528). Ἐκ τῶν νεωτέρων ὀρθοδόξων θεολόγων ὁ Κ. Δουβουγιώτης χαρακτη-

Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι, ὅτι ἡ εὐρυτέρα ἄσκησις ὑπὸ τῶν λαϊκῶν τῶν διδασκτικῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων των ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἣν δικαιωματικῶς κέκτηνται οὗτοι, καθίσταται ἀπολύτως ἀναγκασία καὶ ἐπιβεβλημένη ἐν τῷ συγχρόνῳ ὑπὸ τῆς ὀργανωμένης ἀθεΐας καὶ ἀπιστίας καὶ τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ ὕλισμοῦ ἀπειλουμένῳ διὰ καταλυτικῶν θεωριῶν καὶ βραχδαιῶς μεταβαλλομένῳ κόσμῳ, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ὀλοκλήρωσιν τῆς ἱεραποστολικῆς ἀποστολῆς καὶ δράσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν μέσῳ τῶν δοκιμαζομένων καὶ ἐν πολλοῖς μηχανοποιουμένων ὑπὸ τοῦ ἀψύχου τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ ἀνθρώπων ἢ ἀπειλουμένων ὑπὸ τῆς στυγνῆς βίας καὶ τυραννίας, ὡς καὶ τῆς ἀγαθοποιοῦ ἐπιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ζωῆς τοῦ παραπαίοντος κόσμου. Διὰ τοῦ ἰδίου ἐπαγγέλματος ἕκαστος πιστὸς λαϊκὸς ὀφείλει, ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε νῦν, νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν κύκλον τῆς δραστηριότητος του τὸ ἴδιον χριστιανικὸν μῆνυμα ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ, ὡς ὁ ἐκπαιδευτικὸς, ὁ συγγραφεὺς, ὁ ἰατρός, ὁ νομικὸς, ὁ στρατιωτικὸς, ὁ ἔμπορος, ὁ τεχνικὸς, ὁ ἐργάτης κ.ο.κ., «ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει, ἐν ἣ ἐκλήθη», ὡς διδάσκει ἡ ἅγια Γραφή (Α' Κορ. 7,20. 24. Πράξ. 13,7. 16,14. 17,34. 18,24. Ῥωμ. 16,23. Κολ. 4,14. Β' Τιμ. 4,14. Τίτ. 3,13 κ.λ.π.), καὶ πάντες χρησιμοποιοῦντες τὸ ἐπάγγελμα τῶν πρὸς διάδοσιν τῶν εὐαγγελικῶν ἀληθειῶν. Δι' αὐτοῦ δύνανται οἱ εὐσεβεῖς λαϊκοὶ νὰ γίνωσιν ἀπόστολοι τοῦ περιβάλλοντός των, ὀδηγοῦντες αὐτὸ εἰς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν διὰ τοῦ λόγου καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν. Πανταχοῦ ὅπου ζῶσι καὶ ἐργάζονται οἱ λαϊκοὶ ὀφείλουσιν, ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ πιστοῦ (λαοῦ τοῦ Θεοῦ) ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Πέτρου, νὰ εἶναι «ἔτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι αὐτοὺς λόγον περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐλπίδος» καὶ πίστεως (Α' Πέτρ. 3,15), ὑπεραμυνόμενοι αὐτῆς καὶ μετὰ παρρησίας μαρτυροῦντες καὶ κηρύσσοντες αὐτὴν καὶ διὰ τῆς παραδειγματικῆς ζωῆς των ἀναδεινύμενοι «ἄλας» καὶ «φῶς» τοῦ κόσμου (Ματθ. 5,13-14) καὶ «μικρὰ ζύμη, ζυμοῦσα ὅλον τὸ φύραμα» (Α' Κορ. 4,6) καὶ ἐπαναχριστιανίζουσα τὰς διαφόρους περιοχὰς τῆς ζωῆς. Περισσότερον δὲ ὅπου δυσχερῶς ἢ οὐδὲν δύναται νὰ ὑπεισέλθωσιν οἱ κληρικοὶ, ὀφείλουσι νὰ εἶναι ζῶσα παρουσία τῆς Ἐκκλησίας ἐκεῖ οἱ χαρισματοῦχοι λαϊκοί, φορεῖς καὶ μάρτυρες τῆς ὑπ' αὐτῆς διδασκομένης ἀληθείας καὶ κήρυκες τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας οὕτως, ὥστε διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῆς ὑποδειγματικῆς ζωῆς καὶ δραστηριότητος των νὰ καθιστῶσιν αἰσθητὴν πανταχοῦ τὴν παρουσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ζῶντα ὄργανα αὐτῆς, «κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ» πρὸς αὐτοὺς (Ἐφ.

ρίζει τοὺς ἀποκρούοντας τὴν συνεργασίαν τῶν λαϊκῶν ὀρθοδόξους κληρικοὺς, ὅτι «δὲν εἶναι κληρικοὶ ὀρθόδοξοι, ἀλλ' ὑπερπατικοί· οἱ ὀρθόδοξοι κληρικοὶ πρέπει νὰ ἐννοήσωσι καλῶς, ὅτι μόνον διὰ τῆς συνεργασίας ταύτης δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἀληθὴς ζωὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ». (Οἱ λαϊκοὶ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἐκκλησίᾳ» 8 (1930) 403).

4,7)¹. Τοῦτο καθίσταται ἀναγκαιότερον ἐν τῷ παρόντι, ὅτε διώκεται ποικιλοτρόπως ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ ὑφίστανται πρωτοφανῆ καθίζησιν αἱ πνευματικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀξίαι, τὸ δὲ ὑλόφρον πνεῦμα τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ πανταχοῦ. Ἐπομένως ὑποχρεοῦται ἡ μὲν Ἐκκλησία νὰ καταθέσῃ ἰσχυροτέραν μαρτυρίαν περὶ τῆς πίστεώς της, οἱ δὲ εὐσεβεῖς λαϊκοὶ ὀφείλουσι νὰ ἀσκῶσιν ἐντονώτερον καὶ ὑπευθυνότερον τὸ ἔργον τῆς ἱεραποστολῆς, γινόμενοι ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι τῆς πίστεως, ὡς ἔπραττον οἱ λαϊκοὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων. Δύναται δὲ νὰ προβλεφθῇ, ὅτι τὸ καθῆκον καὶ ἔργον τοῦτο τῶν λαϊκῶν θὰ καταστῇ ἐπιτακτικώτερον ἐν τῷ ἀμέσως προσεχεῖ μέλλοντι, ὅτε ἡ Ἐκκλησία θὰ ὑποχρεωθῇ νὰ ἐντείνῃ περισσότερο τὸν ἀγῶνα αὐτῆς καὶ τὴν πάλιν τῶν ἰδεῶν κατὰ τῆς συγχρόνου ἀθείας καὶ ἀπιστίας, τῆς ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἐξοπλιζομένης διὰ νέων πνευματικῶν ὄπλων ἐκ τῶν κατακτήσεων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνολογίας καὶ τῶν νέων ἀντιθρησκευτικῶν ἰδεολογιῶν καὶ συστημάτων, καὶ ἀπειλούσης μὲ πλήρη ἀλλοτρίωσιν τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ δημιουργηθέντα ἐξ ὕλης καὶ πνεύματος ἀνθρώπου, καὶ διὰ τοῦτο μὴ δυνάμενον νὰ ζῆ («ἐπ' ἄρτω μόνω») (Ματθ. 4,4. Λουκ. 4,4), ἀλλ' ἀείποτε τείνοντα πρὸς τὸν πνευματικὸν Θεόν. Καὶ ἐν τῷ ἰδεολογικῷ τούτῳ ἀγῶνι θὰ παραστῇ ἀνάγκη ὅπως στηριχθῇ ἡ Ἐκκλησία κυρίως ἐπὶ εὐσεβῶν λαϊκῶν, ἐχόντων εἰδικὴν ἐπιστημονικὴν κατάρτισιν καὶ ἰκανῶν νὰ διεξάγωσι τοιοῦτους πνευματικοὺς ἀγῶνας, στενώτερον δὲ συνεργαζομένων μετὰ τῶν κληρικῶν, τὸ ὑστέρημα τῶν ὁποίων καὶ θὰ ἀναπληρῶσιν².

1. Καὶ κατὰ τὸν M. Schmaus (ἐνθ' ἀν., σ. 34-35), «durch den Laien soll nach dem Konzil die Kirche auch dort präsent sein, wo sie durch ihre Amtsträger nicht hingelangen kann. Das sind jene Gegenden, in denen infolge eines Verfolgungsregimes die heiligen Dienste nicht vollzogen werden können, aber auch jene Felder menschlichen Lebens und Wirkens, zu denen in der heutigen Welt dem Priester der Zugang unmöglich oder erschwert ist... Die Laien haben in derartigen Situationen eine besonders wichtige Aufgabe zu erfüllen. Ihr apostolisches Wirken in der Welt ist vom Konzil nicht einfachhin als Ersatz, sondern als ureigene, aus Taufe und Firmung fließende Funktion betrachtet. Jeder Laie ist kraft der ihm von Christus im Heiligen Geist geschenkten Gnade Zeuge und lebendiges Werkzeug jener Sendung, welche der Kirche von Christus selbst übertragen worden ist. Die Laien werden im Dekret über ihr Apostolat Mitarbeiter in der Wahrheit, cooperatores veritatis, genannt».

2. Καὶ ὁ γνωστὸς Ρῶσος θεολόγος G. Florovsky, ἀναφερόμενος εἰς τὸν μετὰ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀθέου Κομμουνισμοῦ ἰδεολογικὸν ἀγῶνα, γράφει: «Ἡ στιγμή φθάνει — ἢ μᾶλλον ἔχει ἤδη φθάσει — κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀγὼν διὰ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων θὰ διεξάγεται «ἐν ταῖς πλατείαις». Εἶναι ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποίαν κάθε ζήτημα γνώσεως καὶ ζωῆς πρέπει νὰ ἔχη καί, ἐὰν δὲν ἔχη νὰ λάβῃ τὴν χριστιανικὴν του ἀπάντησιν, νὰ ἐνταχθῇ μέσα εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὸ πλήρωμα τῆς χριστιανικῆς ὁμολογίας. Εἶναι ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Θεολογία παύει νὰ εἶναι «ἰδιωτικὴ ὑπόθεσις», ζήτημα διὰ τὸ ὁποῖον ὁ καθεὶς εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐνδιαφέρεται ἢ νὰ ἀδιαφορῇ, ἀναλόγως

Προσθετέον δὲ ὅτι ἡ ἐκ τοῦ προφητικοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ ἀπορρέουσα διακονία καὶ ἀποστολή τῶν λαϊκῶν γενικώτερον ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις διδάσκει ὅτι φορεὺς τῆς θείας ἀληθείας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀλαθῆτου εἶναι τὸ ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἀποτελούμενον σῶμα καὶ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἅγιος ἐν τῇ ὁλότῃ του, «ὁ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀκλινῆ ἐν ἑαυτῷ κατέχων, ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος εἴληφεν»¹. Πάντες οἱ κληρικοί καὶ οἱ λαϊκοὶ ὁμοῦ συναποτελοῦσι τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, δι' οὗ ἐκφράζεται ἀπὸ συμφώνου πάντων ἀλαθῆτως, τῇ ἐπιστάσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων βιουμένη ἀναλλοιώτως κοινὴ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, τ.ἔ. «ὅ,τι πάντοτε, πανταχοῦ καὶ ὑπὸ πάντων ἐπιστεῦθη»², ἐν τῇ ἀδιακόπῳ συνεχείᾳ καὶ διαδοχῇ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Οὕτω τὸ πλήρωμα, ἅπας ὁ ὀρθόδοξος λαός, εἶναι ὁ φύλαξ, ὁ φρουρός καὶ ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ὁ φορεὺς καὶ ὁ μάρτυς καὶ ὁ ἐκφραστὴς τῆς ἱεραῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, οὐτινος ἡ συμφωνία περὶ τὴν πίστιν θεωρεῖται ὡς φωνὴ τῆς ἀλαθῆτου Ἐκκλησίας, ἐκφραζομένη δι' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Οἱ τέσσαρες Ὁρθόδοξοι Πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς ἐγράφων τῷ 1848 πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Θ', ὅτι «ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς θρησκείας ἐστὶν αὐτὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι αὐτὸς ὁ λαός, ὅστις ἐθέλει τὸ θρησκευμα αὐτοῦ αἰωνίως ἀμετάβλητον»³. Ἐντεῦθεν ἀκόμη καὶ μεγάλας Συνόδους, συγκληθείσας ὡς οἰκουμενικάς, ὁ ὀρθόδοξος λαὸς ἀπεδοκίμασε καὶ ἀπέρριψεν, ὡς π.χ. τὴν ληστρικὴν ἐν Ἐφέσῳ τοῦ 449, τὰς εἰκονοκλαστικὰς τοῦ 754 καὶ 815, τὰς λατινικὰς τῆς Λυῶνος τοῦ 1274 καὶ τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1439 καὶ ἄλλας, κινούμενος ὑπὸ τοῦ ἐγγενοῦς θρησκευτικοῦ του ἐνστίκτου τῆς ὀρθοδόξιας καὶ τῆς κοινῆς «αισθησεως τῆς πίστεως», τῆς δωρουμένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ

τῶν ἱκανοτήτων, τῶν κλίσεων καὶ τῶν διαθέσεων του. Κατὰ τὴν ὥραν αὐτὴν τοῦ πειρασμοῦ καὶ τῆς κρίσεως ἡ Θεολογία γίνεται πάλιν κοινὴ ὑπόθεσις, δημόσιον ἔργον, μία γενικὴ καὶ καθολικὴ ἱεραποστολή. «Ὅλοι ἔχουν καθῆκον νὰ λάβουν τὰ ὅπλα... Μία νέα θεολογικὴ ἐποχὴ ἔχει ἀρχίσει. Προορισμὸς τῆς γενεᾶς μας εἶναι νὰ κάμῃ ἔργον θεολογικόν... Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχομεν ἐμπλακῆ εἰς τὸν ἀποκαλυπτικὸν αὐτὸν ἀγῶνα, ὑποχρέωσις μας εἶναι νὰ γίνωμεν καὶ πάλιν θεολόγοι, νὰ κάμωμεν καὶ πάλιν ἔργον θεολογικόν. Εἰς τὴν ἄθειον καὶ ἀντίθειον αὐτὴν στάσιν μὲ τὸν ὑπουλον καὶ διαπεραστικὸν χαρακτῆρα ἔχομεν καθῆκον νὰ ἀντιτάξωμεν μίαν ὑπεύθυνον καὶ συνειδητὴν ὁμολογίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως... Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δώσωμεν μίαν πλήρη ἀπάντησιν εἰς ἐκείνους ποὺ προσπαθοῦν νὰ ὀργανώσουν τὸν κόσμον χωρὶς τὸν Θεὸν καὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, νὰ ἀντιτάξωμεν μίαν θεολογικὴν ὁμολογίαν εἰς τὴν ἀθεϊστικὴν καὶ ἀντιθεϊκὴν ἀνταρσίαν». (Ἡ Ἐκκλησία ἐνώπιον τοῦ παρόντος — ἡ Θεολογία εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Ἄρθρον ἐν περιοδ.: «Ἀθωνικοὶ Διάλογοι», τεύχη 29-32 (1975) 1.2).

1. Εἰρηναίου, Κατὰ αἰρέσ. I, 9, 4, PG 7, 545.

2. Βικεντίου Λειρίνου, Commonit. prim. 2, PL 50, 640.

3. Παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Graz 1968, τ. II², σ. 1000.

Παρακλήτου, ὡς καὶ τοῦ διαμεμορφωμένου κοινοῦ ὀρθοδόξου φρονήματος τῶν πιστῶν, κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν, τὸ ὁποῖον, ὅταν εἶναι ὁμόφωνον, ἐκδηλούμενον ὡς «communis fidelium sensus» ἢ «consensus fidelium», ὑπολαμβάνεται ὡς ἀσφαλὲς κριτήριον τῆς ἀληθείας. Ἐξ ἄλλου, αἱ Σύνοδοι, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ θεολόγοι δὲν διδάσκουσιν ἰδίαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ διατυποῦσιν ἀπλῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, τὴν φερομένην ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει καὶ πίστει τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἥτις εἶναι τὸ ἔσχατον κριτήριον τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ ἀλαθῆτου καὶ τῆς οἰκουμενικότητος τῶν Συνόδων¹. Ὅταν λοιπὸν αἱ ἀποφάσεις Συνόδου τινὸς δὲν εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὴν κοινὴν πίστιν καὶ συνείδησίν του, ὁ ὀρθόδοξος λαὸς δὲν ἀποδέχεται αὐτάς, ἀλλὰ τὰς ἀπορρίπτει ὡς πεπλανημένας, συναπορρίπτων καὶ τὴν πλανηθεῖσαν Σύνοδον, πράττει δὲ τοῦτο ἐν συμφωνίᾳ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, τῶν συναποτελούντων ἐν ἐνότητι καὶ ὁμοφροσύνῃ οἰονεὶ διαρκῆ ζῶσαν «σύνοδον τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ», ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κοινοῦ ὀρθοδόξου αἰσθητηρίου τῆς πίστεως, τοῦ ἐδραζομένου ἐπὶ τῆς ἀγιογραφικῆς καὶ τῆς ἀγιοπατερικῆς διδασκαλίας.

Καὶ τὴν κοινὴν ταύτην ὀρθόδοξον πίστιν, ἥτις εἶναι «οὐχ ἡ γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις, ἀλλ' ἡ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείαις ἐγγιγνομένη»², καὶ τὴν ὁποίαν μόνον αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι δικαιῶνται νὰ διατυπῶσιν ἀλαθῆτως εἰς δόγματα³, δύνανται οὐ μόνον νὰ ὑπερασπίζωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφράζωσι

1. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, τ. Ι², σ. 105 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Εἰσηγήσεις ἐνώπιον τῶν διασκέψεων Ὀρθοδόξων καὶ Ἀντικαλκηδονίων θεολόγων*, Ἀθήναι 1970, σ. 58 ἐξ. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ ἀμετακίνητος ἐμμονὴ τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ ἐν τῇ παραδεδομένῃ ὀρθοδόξῳ πίστει του ἔσωσεν αὐτὴν εἰς ἐποχὰς κρίσιμους ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, μέχρι τοῦ σημείου μάλιστα ὥστε ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ J. H. Newman, ὅτι καὶ κατ' αὐτὸν τὸν 8' αἰῶνα τῆς ἀκμῆς «die der unfehlbaren Kirche anvertraute göttliche Tradition weit mehr durch die Gläubigen als durch den Episkopat verkündet und aufrechterhalten wurde... In dieser Zeit der ungeheuersten Verwirrung das erhabene Dogma von der Göttlichkeit unseres Heilandes weit mehr von der Ecclesia docta als von der Ecclesia docens verkündet, bekräftigt, behauptet und (menschlich gesprochen) bewahrt wurde; dass die Gesamtheit des Episkopates als Körperschaft ihrem Amte untreu war, während der Laienstand als Ganzes seiner Taufgnade treu blieb; dass zu einer Zeit der Papst, zur anderen ein Patriarch, ein Metropolit oder ein anderer Inhaber hoher Bischofssitze und wieder zu anderen Zeiten allgemeine Konzilien sagten, wass sie besser nicht gesagt hätten, oder taten, was die geoffenbarte Wahrheit verdunkelte und blossstellte, während auf der anderen Seite das christliche Volk es war, das mit Beistand der Vorsehung die kirchliche Stärke eines Athanasius, eines Hilarius, eines Eusebius von Vercellae bildete, sowie anderer grosser einsamer Bekenner, die ohne sie hätten scheitern müssen». (J. Guittou, *Μιτbürger der Wahrheit. Das Zeugnis der Laien in Fragen der Glaubenslehre*. Salzburg 1964, σ. 73-74).

1. Μ. Βασιλείου, *Εἰς Ψαλμ. 115, 1*, PG 30, 104.

3. Ὡς ἀλλαγῆς γράφομεν, καὶ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, διὰ τῶν μετεχόντων εἰς αὐτὰς ἐπισκόπων, διατυποῦσιν εἰς δογματικούς ἄρθρους τὴν ἀρχαιοπαράδοτον ὀρθόδοξον πίστιν τοῦ

καὶ νὰ διδάσκωσι, πρὸς τοὺς κληρικοῖς, καὶ λαϊκοὶ θεολόγοι, εἶτα δὲ καὶ ἄλλοι πεπαιδευμένοι καὶ εὐσεβεῖς λαϊκοί, καταλλήλως προπαρασκευαζόμενοι καὶ καθοδηγούμενοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις δέον νὰ ἐκσυγχρονίσῃ καὶ ἀναπροσαρμόσῃ πρὸς τὰς σημερινὰς πολιτιστικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας τὸ ὅλον διδασκατικὸν καὶ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς, χρησιμοποιοῦσα πάντα τὰ πρόσφορα σύγχρονα μέσα πρὸς τοῦτο, ὡς καὶ εἰδικοὺς θεολόγους καὶ ἄλλους δραστηρίους λαϊκοὺς, ἱκανοὺς νὰ κηρύττωσι καὶ διδάσκωσιν ἢ ἐκθέτωσι συγγραφικῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν ὀνόματι τῆς Ἐκκλησίας, ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν δὲ πάντοτε τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν Συνόδων αὐτῶν.

4. Πληρεστέρα συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν λατρευτικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας.

Δεύτερον, οἱ λαϊκοί, μετέχοντες τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ, δέον κατ' ἐπέκτασιν νὰ συμμετέχωσι πληρέστερον καὶ περισσότερον συνειδητῶς καὶ εἰς τὴν λατρευτικὴν διακονίαν καὶ ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, προσφέροντες καὶ αὐτοὶ διὰ τοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ προσωπικὰς πρὸς τὸν Θεὸν θυσίας αἰνέσεως καὶ εὐχαριστίας διὰ τῆς προσευχῆς, τῆς ὁμολογίας καὶ τῆς εὐποιίας, ἅρα οὐχὶ θυσίας ὑλικὰς, ἀλλὰ πνευματικὰς, προεχόντως δὲ διὰ τῆς προσφορᾶς ἑαυτῶν πρὸς τὸν Θεόν. Διότι ὁ Κύριος «ἐποίησεν αὐτοὺς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ» (Ἀποκ. 1,6. 5,10), ὡς προείπομεν, οὕτω δὲ εἶναι ὠκοδομημένοι εἰς «οἶκον πνευματικόν, ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας, εὐπροσδέκτους τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Ἀ' Πέτρ. 2,5), τοῦ μοναδικοῦ μεσίτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως. Ἰδίως ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ 8,1-2. 10,19-22. 4,14-16 καὶ 13,15-16 σαφῶς διδάσκεται, ὅτι οἱ πι-

ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος, τῇ ἐπιστάσει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ δὲ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, με ἐπὶ κεφαλῆς πάλιν τὸ ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπισκοπᾶτον, ἀποδεχόμενον διὰ τῆς φωτιστικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τὰ δεδομένα, ἀναγνωρίζει τὴν οἰκουμενικότητα αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει, ὅτι ἀναγνωρίζει τὸ ἀλάθητον τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν, οὕτω δὲ ἅπασαι αἱ κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι, ἅπαντες οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ οἱ λαϊκοὶ ὁμοῦ ἀποδέχονται ὡς ἀλαθῆτους καὶ ὑποχρεωτικὰς τὰς ληφθεῖσας ἀποφάσεις. Τοῦτο πάλιν ἀποδοτέον, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ ἐν αὐταῖς ἐνεργοῦντος Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὅποῖον, διαμένον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, φωτίζει καὶ τοὺς συνοδικοὺς ἐπισκόπους καὶ ἅπαν τὸ ἱερατεῖον καὶ τὸν πιστευόμενον λαόν, ἐπιτυγχανομένης οὕτω καθολικῆς συμφωνίας καὶ συμπνοίας καὶ ἀναγνωρίσεως ἐξωτερικῆς τῆς οἰκουμενικότητος Συνόδου τινός. Ἐὰν δὲν γίνῃ ἡ τοιαύτη ἀναγνώρισις ὑπὸ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, τότε ἀποκηρύσσονται αἱ Σύνοδοι ὡς «ληστρικαί». Οὕτως ἐξηγεῖται, ὅτι μέχρι τοῦ Σχίσματος τοῦ 1054 ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἀλάθητοι καὶ οἰκουμενικαὶ μόνον ἑπτὰ Σύνοδοι ἐκ διπλασίου περιπέου ἀριθμοῦ Συνόδων, συγκληθεῖσῶν ὡς οἰκουμενικῶν». (Ἰ. ω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Ἐκκλησιολογικαὶ εἰσηγήσεις πρὸς τὴν μικτὴν Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν, Ἀθῆναι 1974, σ. 67-68).

στεύοντες λαϊκοί, μετέχοντες τῆς ἱερωσύνης τοῦ Χριστοῦ, δύνανται νὰ προσφέρωσι δι' αὐτοῦ θυσίας τῷ Θεῷ, προσερχόμενοι «μετὰ παρρησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος» αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως διακονοῦσιν οὗτοι οἰονεὶ ἐν ναῶ πνευματικῷ ὡς «ιεράτευμα ἅγιον», προσκυνοῦντες τὸν Θεὸν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ», καί, ὡς ἐλέχθη, προσφέροντες αὐτῷ πνευματικὰς θυσίας, ἤτοι προσευχὴν, δοξολογίαν, εὐχαριστίαν, μετάνοιαν, ἀγαθοσύνην, δικαιοσύνην, ὁμολογίαν, «θυσίαν αἰνέσεως» (Ἐβρ. 13,15), «θυσίαν τῆς πίστεως» (Φιλ. 2,17), διακονίαν τῆς ἀγάπης, ὡς «ὁσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ» (Φιλ. 4,18), συνάμα δὲ παριστῶντες καὶ τὰ σώματα αὐτῶν «θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν» (Ῥωμ. 12,1), ὡς καὶ «πνεῦμα συντετριμμένον καὶ καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην» (Ψαλμ. 50,19), «ἐν Πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες». Λαβόντες λοιπὸν τὴν χάριν τῆς «λατρείας» τοῦ Θεοῦ καὶ «βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαβόντες, ἔχουσι χάριν, δι' ἧς λατρεύουσιν εὐαρέστως τῷ Θεῷ μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας» (Ἐβρ. 12,28), ἰδιαίτατα ἐν τῇ τελέσει τῆς θείας Εὐχαριστίας. Πρὸς τούτοις δὲ μεσιτεύουσι πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν συνανθρώπων καὶ γενικῶς τοῦ κόσμου, ποιούμενοι «δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων» (Α' Τιμ. 2,1), «ἐν μέσῳ γενεᾶς σχολιαῖς καὶ διεστραμμένης» (Φιλ. 2,15).

Εἰδικώτερον, δυνάμει τῆς γενικῆς βαπτισματικῆς ἱερωσύνης αὐτῶν οἱ λαϊκοὶ συμμετέχουσιν ἐνεργῶς τῆς τελέσεως τῶν ἁγίων μυστηρίων καὶ τῆς θείας λειτουργίας¹ καὶ λατρείας ἐν γένει, συμπροσευχόμενοι καὶ συμπάλλοντες καὶ ἀναγινώσκοντες τὰ ἁγιογραφικὰ καὶ λειτουργικὰ ἀναγνώσματα, τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, τὴν Κυριακὴν προσευχὴν κλπ., καὶ ἀναφέροντες θυσίαν αἰνέσεως διὰ παντὸς τῷ Θεῷ, τ.ἔ. καρπὸν χειλέων ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ» (Ἐβρ. 13,15), καὶ συνεπινεύοντες καὶ δεχόμενοι καὶ κοινωνοῦντες τῶν μυστηρίων, ἰδίως δὲ συμπράττοντες ἐν τῇ τελέσει τῆς ἀναιμάκτου θυσίας διὰ τῆς προσευχῆς, τῆς ἐπικλήσεως, τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς κοινωνίας. Οὕτω δύνανται νὰ λεχθῇ γενικῶς, ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν ἱεράν λειτουργίαν καὶ πᾶσαν τὴν θείαν λατρείαν, ὡς ἔχει καθορισθῆ ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἶναι ὀπωσοῦν ἱκανοποιητικὴ, χρήζει ὅμως ἀναμφιβόλως μείζονος συνειδητοποιήσεως καὶ ἐμβαθύνσεως ἐκ μέρους τῶν μετεχόντων πιστῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων δυστυχῶς βαίνει ἐλαττούμενος ὀσημέραι. Καὶ ἀμφοτέρως τὰς ἐλλείψεις ταύτας καθῆκον ἔχουσιν οἱ κληρικοί, ὅπως ἀντιμετωπίζωσι καὶ θεραπεύωσιν ἀποτελεσματικῶς διὰ τε τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἄλλης ποιμαντικῆς ἐργασίας αὐτῶν. Οἱ ἐκκλησιαζόμενοι δέον νὰ ζῶσιν ἐν-

1. Σημειωτέον ὅτι αὐτὴ ἡ λέξις λειτουργία, παραγομένη ἐκ τοῦ λείτος=λαϊκός, δημόσιος, κοινός, ὡς καὶ τῆς λέξεως ἔργον, σημαίνει δημοσίαν πράξιν καὶ ὑπηρεσίαν καὶ διακονίαν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ μάλιστα τὴν τέλει τῆς θείας Εὐχαριστίας.

συνειδητῶς τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων καὶ μάλιστα τοῦ τῆς θείας Εὐχαριστίας, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ πρωταρχικὸν ὄρον τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Οὕτως ἐν τῇ τελείῃ ἰδίως τῆς θείας Εὐχαριστίας δέον ὅπως συμμετέχῃσι τοῦ μυστηρίου πάντες οἱ ἐκκλησιαζόμενοι συνειδητῶς, ἐν δὲ τῇ κοινωνίᾳ αὐτῆς, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, «οὐ διέστηκεν ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀρχομένου»¹, ἀλλὰ κοινωνοῦσι πάντες ἐξ ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν ὁμοιοτρόπως ὡς ἰσότιμοι, καὶ ἐπὶ πλέον κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν οἱ λαϊκοὶ ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι καὶ κοινωνῶσι μόνον τῆς προηγιασμένης ὑπὸ ἱερέως θείας Εὐχαριστίας. Ἰδίως κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου γίνεται ἐναργεστέρα ἢ συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν, ὅτε οἱ ἱερουργοῦντες κληρικοὶ χρησιμοποιοῦσιν ἐν ταῖς δεήσεσι πάντοτε πρῶτον πληθυντικὸν πρόσωπον, συμπροσευχόμενοι ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων λαϊκῶν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ θυσία συμπροσφέρεται οἴονει ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος τῶν πιστῶν, καθ' ὅσον, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, «πολὺ τὸν λαὸν ἴδοι τις ἂν συνεισφέροντα» εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τούτου καὶ μάλιστα «ἐν ταῖς εὐχαῖς», ἅτε ἀποτελοῦντα τὸ (ἱερατικὸν πλήρωμα) τοῦ ἱερουργοῦντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου. «Ἐπ' αὐτῶν ἄλλιν τῶν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸ γὰρ «μετὰ τοῦ πνεύματός σου» οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας ἄλλιν κοινά· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας... Καὶ τί θαυμάζεις, εἴ που μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅπου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν χερουβειμ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων κοινῇ τοὺς ἱερούς ἐκεῖνους ὕμνους ἀναπέμπει;»². Αὐτὴ ἡ μεταβολὴ τῶν τιμίων δώρων τελειοῦται ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερουργοῦντος καὶ διὰ τῆς πίστεως καὶ συμπροσευχῆς τῶν ἐκκλησιαζομένων λαϊκῶν, τῶν συνοδούντων τοὺς λόγους τοῦ ἱερέως διὰ καταφάσεως καὶ συμφωνίας, διὰ τοῦ «ἀμήν»³ καὶ ἄλλων ἐκφράσεων καὶ ἐκδηλώσεων, ὡς «ἄξιον καὶ δίκαιον ἐστίν», «παράσχου Κύριε» κλπ.⁴. Οὕτως ἡ γε-

1. Εἰς Β' Κορ. ὁμιλ. 18,3, PG 61, 527-528.

2. Αὐτόθι. — Εἰς Φιλίπ. ὁμιλ. 3,4, PG 62, 204.

3. Κατὰ τὸν Νικολαὸν Καβάσιλαν, «οἱ πιστοὶ πάντες τὸ «ἀμήν» ἐπιλέγουσι, καὶ τοῦτο τὸ ρῆμα βοήσαντες οἰκειοῦνται πάσας τὰς ἐκεῖνου φωνάς... Ἀπάρχεται μὲν ὁ ἱερεὺς, πληροῦσι δὲ τὸ πᾶν οἱ περιεστῶτες» (Ἑρμηνεία τῆς θείας λειτουργίας 1 ἐξ. PG 150, 369 ἐξ.) λαϊκοὶ, οἰκειοῦμενοι τὰ ὑπὸ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ψαλτῶν λεγόμενα καὶ πραττόμενα καὶ ᾄδόμενα καὶ οὕτω συμμετέχοντες συνειδητῶς εἰς τὴν τέλεσιν τῆς ὅλης λειτουργίας καὶ τὴν προσφορὰν τῆς λογικῆς λατρείας. Βλ. καὶ Θεοδωρήτου, Εἰς Β' Κορ. 2, 20, PG 82, 384: «Τὸ δὲ «ἀμήν» ἐνταῦθα οὐχ ἄπλως προστέθεικεν, ἀλλὰ διδάσκων ὡς οὐ μόνος ὁ προσευχόμενος ἱερεὺς προσφέρει τὸν ὕμνον, ἀλλὰ καὶ τὸ «ἀμήν» ἐπιλέγων κοινωνεῖ τῆς προσφερομένης δοξολογίας» καὶ ὁ λαός.

4. Καὶ ὁ M. Schmaus, μν. ε', σ. 28-29, παρατηρεῖ, «dass der Priester das eucharistische Opfer vollbringt, indem er die Konsekrationsworte spricht, dass aber das ganze Volk bei dem Opfervorgang mitwirkt. Diese Mitwirkung aller Mit-

νική ἢ πνευματικὴ ἱερωσύνη τῶν λαϊκῶν ἐκφράζεται ἐν τῇ συμμετοχῇ αὐτῶν εἰς τὴν ὀρθόδοξον λειτουργίαν διὰ τοῦ διαλογικοῦ χαρακτηῆρος τῆς τελέσεως τῆς ἀναιμάκτου θυσίας ὑπὸ τοῦ ἱερέως, δεομένου ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐκκλησιαζομένων πιστῶν («τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»), συμμετεχόντων τῶν τελευταίων τούτων διὰ τε τῶν ἐκφωνήσεων τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διακόνου καὶ διὰ τῶν ἀδομένων ὑπὸ τῶν ψαλτῶν, συμφαλλόντων ἢ συνυπηχούντων καὶ τῶν λαϊκῶν ἢ καὶ ἀμεσώτερον ἐκφωνούντων καὶ ἐπευφημούντων διὰ τοῦ «ἀμήν», τοῦ «Κύριε ἐλέησον» καὶ ἄλλων ὁμοίων, καὶ γενικώτερον συμμετεχόντων τῆς θείας μυσταγωγίας ὡς «τὰ χερουβειμ μυστικῶς εἰκονίζοντες καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι τὸν τρισάγιον ἕμνον προσάδοντες» καὶ οἰονεὶ συλλειτουργοῦντες μετὰ τοῦ Βασιλέως τῶν ὄλων ὡς «λειτουργοὶ Θεοῦ»¹. Δι' ὃ καὶ πᾶσαι αἱ εὐχαὶ τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς ἐκφέρονται, ὡς ἐλέχθη, ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τῶν ἐκκλησιαζομένων λαϊκῶν εἰς πρῶτον πληθυντικὸν πρόσωπον («ἔτι προσφέρω σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀαίμακτον λατρείαν», «πάλιν καὶ πολλάκις σοὶ προσπίπτομεν καὶ σοῦ δεόμεθα», «ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας», «εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ» κλπ.)², τοῦθ' ὅπερ δεικνύει τὴν πλήρη καὶ ἐνεργὸν συμμετοχὴν τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ τῆς λειτουργίας, ὅπως ἄλλως τε συμβαίνει καὶ εἰς τὴν τελεσιουργίαν καὶ τῶν ἄλλων μυστηρίων καὶ ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ὅταν ὁμιλῶσι καὶ διδάσκωσιν οἱ κληρικοὶ, ἀκούουσι καὶ διδάσκονται οἱ λαϊκοί, ὅταν δὲ ὁμιλῶσιν οἱ λαϊκοί, ἀναγινώσκοντες τὸν ἀπόστολον, τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, τὴν Κυριακὴν προσευχὴν ἢ κηρύττοντες τὸν θεῖον λόγον κλπ., ἀκούουσι καὶ διδάσκονται οἱ κληρικοί, οὕτως ὥστε ὅλοι εἶναι λαλοῦντες καὶ ἀκροῶμενοι, διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι οἱ τε κληρικοὶ καὶ οἱ λαϊκοὶ συμμετέχουσιν ἐνεργῶς τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, καὶ ὅτι ἰδίως κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας προσφέρων δὲν εἶναι μόνον ὁ ἱερεὺς, ἀλλὰ «προσφέρων εἶναι ὁ ἱερεὺς μετὰ τῆς κοινότητος» τῶν ἐκκλησιαζομένων πιστῶν³,

feiernden ist theologisch schwer zu erklären, aber sie ist von grosser Wirkkraft. Das Konzil scheut sich nicht zu sagen, dass alle Anwesenden mit dem Opfer Christi das Opfer ihrer selbst vollziehen... Die erste Lesung, die Epistel, von einem Laien verkündet wird, während der Priester selber zuhört... In einem gewissen Sinne sind alle Glieder der Kirche Hörende und alle Lehrende. Die Kirche selbst als Ganzes ist sowohl lehrend als hörend... Der die Epistel verkündende Laie verkündet nicht nur den übrigen Laien die Machtthaten Gottes, sondern auch dem Klerus. Christus ausübt seine Lehraufgabe nicht nur durch die Hierarchie, sondern auch durch die Laien. Diese wurden von ihm zu Zeugen seines Lebens und seines Werkes bestellt. Sie wurden von ihm mit dem Glaubenssinn und der Gnade des Wortes ausgerüstet.

1. Ἰω. Καρμίρη, μν. ἔ., τ. I², σ. 299. Βλ. καὶ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Κατήχ. 23 (μυσταγ. 5), 4 ἐξ. PG 33, 1112 ἐξ.

2. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 298 ἐξ.

3. X, Ἀνδροῦτσου, Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας,

οἵτινες συμπροσφέρουσιν οἰονεὶ τὴν θυσίαν διὰ καὶ μετὰ τοῦ ἱερέως, ἰστάμενοι «λαὸς ὀλόκληρος, χεῖρας ἀνατείνοντες, πλήρωμα ἱερατικόν, καὶ πρόκειται ἡ φρικτὴ θυσία», κατὰ τὸν Χρυσόστομον, ὅστις προσθέτει: «οὐκ ἔστιν ἀνθρωπίνης φύσεως κατορθώματα τὰ προκείμενα δῶρα, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις παροῦσα καὶ πᾶσιν ἐφιπταμένη τὴν μυστικὴν ἐκείνην κατασκευάζει θυσίαν», ἐνῶ ἀπλῶς «ὁ ἱερεὺς τὴν ἑαυτοῦ δανεῖζει γλῶτταν καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρέχει χεῖρα»¹. Ὅθεν, συμμετέχοντες οὕτως οἱ λαϊκοὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἱερουργουίντος τελέσεως τῆς εὐχαριστιακῆς θυσίας, ἀποβαίνουσιν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην, συλλειτουργοὶ τοῦ προεξάρχοντος ἀρχιερέως ἢ ἱερέως², συμπροσφέροντες ἅμα μυστικῶς καὶ ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς «πνευματικὴν θυσίαν», «εὐπρόσδεκτον τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ» (Α' Πέτρ. 2,5), παριστῶντες ἅμα τὰ ἑαυτῶν «σώματα θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν» αὐτῶν (Ῥωμ. 12,1), ὡς προελέχθη. Γενικῶς τοὺς λαϊκοὺς θεωροῦσιν ὁ μὲν Ἰωάννης Χρυσόστομος «τὸν ἅπαντα βίον οὕτω διακεῖσθαι, ὡς λατρεύοντας καὶ ἱερωμένους καὶ ἱερεῖς τοῦ οἰκείου σώματος καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς»³, ὁ δὲ Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης «ἐκαστος τοῦ οἰκείου σώματος ἱερεὺς κεχειροτόνηται», εἰ καὶ «ἔχουσι κατ' ἐξάρετον τὴν ἱεουργίαν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας, οἷς ἔξεσι ταύτην προσενεγκεῖν»⁴, καὶ ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς «ὅτι οἱ πιστοὶ ὀφείλουσι νὰ παριστῶσιν ἑαυτοὺς «τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, τὴν λογικὴν λατρείαν», θύοντες τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἣν μόνον ὁ πάντα δούς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν»⁵.

Ἀθήναι 1907, σ. 372. Εὐνόητον ὅτι πρὸς συνειδητοποίησιν τοῦ ρόλου τῶν τούτου ἔχουσιν ἀνάγκην οἱ λαϊκοὶ, ὅπως παιδιῶθεν διὰ τῶν κατηχητικῶν σχολείων καὶ εἶτα διὰ λειτουργικῶν κηρυγμάτων καὶ διαφωτιστικῶν ὁμιλιῶν καὶ συστηματικῆς λειτουργικῆς διαπαιδαγωγῆσεως καὶ μελέτης καταρτίζονται καὶ ἐθίζονται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως παρακολουθῶσι συνεδηγῶς καὶ συμμετέχουσι πληρέστερον τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν διαφόρων ἱερῶν τελετῶν καὶ γενικῶς ἐκτελῶσι πιστῶς τὰ λειτουργικὰ καθήκοντα αὐτῶν ὡς «λειτουργικὰ ὄντα», ζῶντες μυστικῶς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ τῆς τακτικῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς αὐτήν.

1. Εἰς Φιλίπ. ὁμιλ. 3,4, PG 62, 204. — Εἰς ἀγ. Πεντηκοστὴν ὁμιλ. 1, 4, PG 50, 458. 59, 472. Βλ. καὶ Ἰο υ σ τ ἰ ν ο υ, Διάλογ. πρὸς Τρύφ. 117, PG 6, 745 ἔξ.

2. Πρβλ. καὶ S. Bulgakov, L' Orthodoxy, Paris 1932, σ. 66: «Le prêtre ne doit pas accomplir les sacrements seul, sans le peuple. Autrement dit, il administre les sacrements avec le peuple, et les laïcs les co-administrent avec lui. Au sein de l' organisme spirituel de l' Église tout s' accomplit dans l' unité de l' amour, et il n' est pas un seul organe qui puisse exister sans dépendre des autres. «Nonne et laici sacerdotes sumus»? Jusqu' à un certain point on peut appliquer ici ces paroles de Tertullien».

3. Εἰς Ῥωμ. 20,1 ἔξ. PG 60, 595 ἔξ.

4. Ἐπιστ. III, 75, PG 78, 784.

5. Λόγ. 2,95, PG 35, 497. Προσθετόν ὅτι καὶ ὁ Ὡ ρ ι γ ἔ ν η ς γράφει, ὅτι ὁ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Θεὸν πολλαπλῆν θυσίαν, καὶ δὴ «hostiam laudis, ho-

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις οἱ λαϊκοὶ δικαιοῦνται, ὡς προεῖρηται, νὰ τελῶσιν ἐγκύρωσ καὶ τὸ λεγόμενον βάπτισμα τῆς ἀνάγκης (ἀεροβάπτισμα), δικαίωμα παραχωρηθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων. Γενικῶς ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ καθόλου εἰς τὸ ἁγιαστικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβάλλεται αὐτοῖς ὑπὸ τε τῆς ἁγίας Γραφῆς (Α' Κορ. 11,18 ἐξ., 14,12 ἐξ., Πράξ. 1,14. 2,42.46 κλπ.) καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως¹.

Τέλος, ὡς ἔμμεσος θυσία πρὸς τὸν Θεὸν λογίζονται καὶ τὰ ὑπὸ τῶν λαϊκῶν τελούμενα ἔργα ἀγάπης καὶ εὐποιίας πρὸς τὸν πλησίον, εἴτε ταῦτα πραγματοποιοῦνται δι' ἀτομικῶν καὶ μεμονωμένων ἐλεημοσυνῶν, εἴτε διὰ φιλανθρωπικῶν ὀργανώσεων, συντηρουμένων ὑπὸ τῶν λαϊκῶν, εἴτε διὰ τῶν πολυειδῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων τῆς Ἐκκλησίας, λειτουργούντων ὁμοίως διὰ προσφορῶν τῶν λαϊκῶν, δι' ὧν πάντων οὗτοι προσφέρουσι θυσίαν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ἀγάπης, εὐπρόσδεκτον τῷ Θεῷ. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος διδάσκει, ὅτι ἡ εὐποιία καὶ ἐλεημοσύνη τοὺς ἐλεοῦντας λαϊκοὺς οἰοεὶ «ἱερέας καθίστησι», περιβεβλημένους τὴν «στολὴν τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἱερᾶς ἐσθῆτος ἀγιωτέρας οὖσαν», καὶ «θύοντας τὴν θυσίαν ταύτην» τῆς ἐλεημοσύνης ἐπὶ θυσιαστηρίου, τὸ ὁποῖον «ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ σύγκειται μελῶν», δηλαδὴ τῶν πενήτων. «Ὅταν οὖν ἴδῃς πένητα πιστόν, θυσιαστήριον ὄραν νόμιζε», ἐλεῶν δὲ αὐτόν, θύεις θυσίαν ὡς ἱερεὺς, ἐννοεῖται ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ. Ἀλλὰ προσέτι ἐν μεταφορικῇ καὶ συμβολικῇ ἐννοίᾳ καὶ ὁ προσευχόμενος γενικώτερον εἶναι «αὐτὸς καὶ ἱερεὺς καὶ θυσιαστήριον καὶ ἱερεῖον»².

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις δεόν νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι λόγῳ τοῦ μυστικοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς λειτουργικοκανονικῆς ἐν γένει παραδόσεως τῆς Ὁρθο-

stiam orationum, hostiam misericordiae, hostiam pudicitiae, hostiam justitiae, hostiam sanctitatis». (In Levit. hom. 9,1, PG 12, 509, βλέπ. καὶ στίχ. 521-522). Ὑπὸ δὲ τοῦ Ἄ μ β ρ ο σ ί ο υ χαρακτηρίζονται οἱ εὐσεβεῖς λαϊκοὶ ὡς «offerentes nosmetipsos Deo hostias spirituales». (In Luc. 5,33, PL 15, 1645).

1. Βλ. Κ λ ἡ μ ε ν τ ο ς Ρ ὠ μ η ς, Ἐπιστ. Κορινθίους Α', κεφ. 16, 30, 34, 40, 41, 44, 47. Β α ρ ν ἄ β α, Ἐπιστ. 19. Ἰ γ ν α τ ί ο υ Ἀ ν τ ι ο χ ε ί α ς, Ρωμ. 2-3. Τραλ. 12-13. Σμυρν. 8. Ἐφες. 4, 10, 13. Μαγνησ. 7,14. Φιλαδ. 5. Πολύκ. 4. Π ο λ υ κ ἄ ρ π ο υ Σ μ ὶ ρ ν η ς, Φιλίπ. 12. Ἐ ρ μ ᾶ, Ποιμῆν, ὄρασ. 2. Ἰ ο υ σ τ ί ν ο υ, Ἀπολογ. Α' 67, 68. Διάλογ. 76 κ.ο.κ.

2. Εἰς Β' Κορ. ὁμιλ. 20, 2-3, PG 61, 417-418. 539-540. — Πρὸς τοὺς τὰς συνάξεις καταλιμπάνοντας... λόγ. 4,6, PG 54, 667. Πρβλ. καὶ εἰς ἲρωμ. ὁμιλ. 20,1-2, PG 60, 595 ἐξ.: «Οὕτω καὶ ἡμᾶς τὸν ἅπαντα βίον διακείσθαι χρὴ, ὡς λατρεύοντας καὶ ἱερωμένους· ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν καθ' ἐκάστην ἡμέραν προσφέρῃς αὐτῷ θύματα, καὶ ἱερεὺς τοῦ οἰκείου σώματος γίνῃ καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς· οἶον, ὅταν σωφροσύνην προσενέγκῃς, ὅταν ἐλεημοσύνην, ὅταν ἐπιεικίαν καὶ ἀνεξικακίαν. Ταῦτα γὰρ ποιῶν, ἀναφέρεις λογικὴν λατρείαν, τ.ἔ. οὐδὲν ἔχουσαν σωματικόν, οὐδὲν παχύ, οὐδὲν αἰσθητόν...».

δόξου Ἐκκλησίας δὲν ἐπιτρέπεται μείζων ἐν αὐτῇ ἀνάμειξις τῶν λαϊκῶν εἰς τὸ καθαρῶς ἀγιαστικὸν ἔργον τῶν κληρικῶν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων, πέραν τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης. Δι' ὃ δὲν δύναται νὰ γίνηται λόγος καὶ περὶ χειροτονίας γυναικῶν ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ, ὡς συμβαίνει ἐπ' ἐσχάτων ἐν τισιν ἑτεροδόξοις Ὁμολογίαις¹. Ἄλλ' ὁμόφωνος εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ διὰ τῆς χειροτονίας ἀναχθέντες εἰς τὸ τῆς ἱερωσύνης λειτουργήμα, ἦσαν ἄνδρες καὶ οὐχὶ γυναῖκες, καὶ ἡ παράδοσις αὕτη εἶναι ἀπολύτως ὑποχρεωτικὴ καὶ κανονιστικὴ διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, ἀπαγορευομένης πάσης ἀντιθέτου καινολογίας καὶ ἑτεροδιδασκαλίας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, ἀσυμφώνου πρὸς τὸ ἀποστολικὸν καθεστῶς τοῦ πρώτου καὶ τῶν μετέπειτα αἰῶνων μέχρι σήμερον. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἐνῶ ἐξ ἐνὸς ἐκήρυξε τὴν ἰσότητα τῶν δύο φύλων, διὰ τοῦ ἐπαναστατικοῦ διὰ τὴν ἐποχὴν του («οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ» (Γαλ. 3,28), καὶ ἀνεγνώρισε τὸ δικαίωμα τῆς προσευχῆς καὶ προφητείας τῶν γυναικῶν (Α' Κορ. 11,5), ἐξ ἑτέρου ὅμως ἀπηγόρευσε τὸ δημόσιον ἐν τοῖς ναοῖς κήρυγμα αὐτῶν, λόγῳ τῆς γνωστῆς ἐξουθενωτικῆς θέσεως τῶν γυναικῶν ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ὀρίσας: «ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων, αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν, οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν» (Α' Κορ. 14,34), τοῦθ' ὅπερ ἐτηρήθη ἔκτοτε σταθερῶς ἐν τῇ πράξει ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Καὶ ἀκριβῶς ἡ σταθερὰ αὕτη διὰ τῶν αἰῶνων πράξις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καθοδηγουμένης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀποκλείει ἀπολύτως τὰς γυναῖκας ἀπὸ τῆς ἱερωσύνης. Ἄλλ' ἂν ἀπὸ τῆς ἐκ τῆς μυστηριακῆς ἱερωσύνης ἀπορρεούσης ἀγιαστικῆς λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας ἐν γένει ἀποκλείωνται αἱ γυναῖκες (κατὰ τὸ πρότυπον ἄλλως τε καὶ αὐτῆς τῆς παναγίας μητρὸς τοῦ Κυρίου), ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ προκειμένου περὶ τῶν ἐκ τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ ἀπορρεουσῶν λειτουργιῶν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς πολλὰς τῶν ὁποίων οὐ μόνον ἐπιτρέπεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ εὐρυτέρα συμμετοχὴ καὶ διακονία τῶν γυναικῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ «κοινοῦ ἱερατείου τῶν πιστῶν», προστιθεμένων μάλιστα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰένων μορφῶν καὶ μεθόδων γυναικείας διακονίας ἐν τῇ συγχρόνῳ κοινωνίᾳ. Οὕτως ἐπιβάλλεται ἡ πληρεστέρα συμμετοχὴ καὶ διακονία αὐτῶν ἐν τῷ διδασκτικῷ, τῷ κατηχητικῷ, τῷ ἱεραποστολικῷ, τῷ κοινωνικῷ, τῷ φιλανθρωπικῷ καὶ γενικῶς ἐν παντὶ ἔργῳ τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν συνεργῶν τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἁγίων γυναικῶν (Ῥωμ. 16,1 ἐξ., Πράξ. 18,26. 21,9) καὶ μετέπειτα τῶν δια-

1. Δυστυχῶς ἰκαναὶ δεκάδες Προτεσταντικῶν ὁμολογιῶν καὶ αἰρέσεων δέχονται νῦν τὴν ἱερωσύνην τῶν γυναικῶν, συζητουμένης καὶ περαιτέρω ἐπεκτάσεως αὐτῆς καὶ ἐν τῷ Ἀγγλικανισμῷ.

κονισσῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ θεσμὸς τῶν ὁποίων δέον νὰ ἀναβιώσῃ, ἀναδιοργανούμενος ὅμως καὶ συμπληρούμενος καὶ προσαρμοζόμενος εἰς τὰς συγχρόνους συνθήκας καὶ ἀνάγκας τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν¹. Ἐπὶ πάντων τῶν πεδίων τούτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς δράσεως καὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δέον νὰ μετέχῃ ἐνσυνειδήτως ὁλόκληρος ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες, ἐν ἀρμονικῇ μετὰ τῶν κληρικῶν συνεργασίᾳ, ἐν τῇ κοινῇ διακονίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Διότι, ἐὰν συνειδητοποιηθῇ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀνάγκη τῆς εὐρυτέρας χρησιμοποίησεως τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τῇ ζωῇ καὶ δράσει αὐτῆς, δὲν θὰ εἶναι βεβαίως ἐπιτρεπτόν νὰ ἀποκλεισθῶσιν ἐξ αὐτῆς αἱ γυναῖκες, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ἡ ἀπόδοσις αὐτῶν καὶ ἡ προσφορὰ εἰς ὠρισμένους τομεῖς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου εἶναι μεγαλυτέρα τῆς τῶν ἀνδρῶν, ὡς π.χ. εἰς παιδαγωγικὰς, ὀρφανοτροφικὰς, νοσοκομειακὰς, φιλανθρωπικὰς καὶ ἄλλας διακονίας τῆς Ἐκκλησίας.

(Συνεχίζεται)

1. Βλ. Π. Μπρατσιώτου, Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ, Ἀθήναι 1940. Ε. Θεοδώρου, Ἡρώιδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης (αἱ διακόνισσαι διὰ τῶν αἰώνων), Ἀθήναι 1949. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν, Ἀθήναι 1954.